

HERMANN RÓBERT – BENKŐ LEVENTE (SZERK.)

ÁGYÚBA ÖNTÖTT HARANGOK

Tanulmányok Gábor Áron születésének 200. évfordulójára

(Tortoma Könyvkiadó – Háromszék Vármegye Kiadó. Barót–Sepsiszentgyörgy, 2014. 405 o.
ISBN 9789738995130)

2014-ben éppen 200 éve volt annak, hogy 1814. november 27-én a székelyföldi Berecken megszületett Gábor Áron, a legendás székely ágyúöntő, az 1848–1849. évi szabadságharc egyik legismertebb személyisége. Épp ezért Kovászna Megye Tanácsa 2014-et „Gábor Áron Emlékévvé” nyilvánította, és számos rendezvénnel, kiállítással, valamint szakmai és ismeretterjesztő kiadvánnyal tisztelgett a székely hős emléke előtt. Ezen rendezvények közül is kiemelkedett az a kettős tudományos konferencia, amelyet Budapesten, a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeumban, illetve Sepsiszentgyörgyön, a Székely Nemzeti Múzeumban rendeztek meg, és ahol a magyarországi, valamint az erdélyi 48-as szakértők legjava tartott színvonalas előadásokat, bemutatta Gábor Áron pályafutását, valamint Háromszék 1848–1849-es történetét. Az előzetes terveknek megfelelően a konferenciák anyaga egy közös kiadványban látott napvilágot. Ennek a kötetnek az ismertetése következik alább.

Ahogy azt a mű bevezetőjében Tamás Sándor, Kovászna Megye Tanácsának elnöke is megjegyzi, a székely önvédelmi harc 1848–1849-ben Gábor Áron nélkül elképzelhetetlen lett volna. Ó nemcsak teljesítményével, ágyú-, lőszer- és lőporgyártó tevékenységével emelkedett ki a többiek közül, hanem azzal is, hogy képes volt hitet adni közösségének, miszerint a kilátástalannak tűnő helyzetekből is ki lehet törni. Ó ébresztette rá saját erejükre a háromszékieket, majd erőfeszítéseiket képes volt koncentrálni egy igaz ügy érdekében. Ezért lett Gábor Áron a különböző időszakok változásaitól függetlenül az egész Székelyföldön a székelyek kitartásának, élni akarásának szimbolikus alakja, aki előtt a 200. évfordulón ez a kiadvány is tiszteleg.

Az első tanulmányban Imreh István Gábor Áron életének 1848 előtti szakaszát mutatja be, *Gábor Áron útban a forradalom felé* címmel. A szerző ismerteti, hogy a háromszéki határőrvidéken élő Gábor-család milyen, a helyzet szülte kényszerek között igyekezett boldogulni, illetve azt, hogy az 1814-ben született Áron és testvérei milyen megélhetési lehetőségek közül választhattak. A határőrszolgálatból a berecki főjegyzőséggel kikerülő apa, Gábor István talán magához hasonló utat szánt legidősebb fiának, ám a helyi iskolában, majd a kantai, illetve csíksomlyói gimnáziumban kitűnően tanuló Áron 1831-ben tanulmányai félbeszakítására kényszerült, mivel besorozták a cs. kir. 15. (2. székely) határőr-gyalogezredbe határőrnek. A következő közel másfél évtizedet jórészt katonai szolgálatban töltötte. Kiemelkedő képességeinek és technikai érdeklődésének köszönhetően alkalma nyílt a határőrvidéki tüzerlegénység közé, sőt 1840-től a Pesten állomásozó cs. kir. 5. (Bervaldo) tüzezezredhez is bekerülnie, s ott tovább mélyítette tüzer ismereteit. A legfelső tüzerképzést adó, ún. k. k. Bombardier-Corps-hoz azonban már nem sikerült bejutnia, így 1842 végén hazatért, és egészen 1845-ig szolgált, amikor is tizedesként tartalékkállományba került. Az 1848-ig hátralévő években asztalomesterként biztosította megélhetését, és számos kisebb technikai szerkezettel kísérletezett.

A következő tanulmányban Egyed Ákos a kötet hősnének életében is sorsfordulónak számító „nagy év” helyi eseményeivel foglalkozik (*Háromszék önvédelmi szabadságharcának kibontakozása. Gábor Áron szerepe*). Indításként az 1848. március 15. – október 17. között Háromszéken történteket elemzi. Bemutatja, hogy a márciusi forradalom milyen mozgalmakat indított el a terhes határőri szolgálattól szabadulni kívánó székelység különböző társadalmi rétegeiben, s hogy a helyi, illetve a pesti politikai elit milyen kedvezményeket tett, miközben az ország egyre inkább veszélyeztetett helyzetében minden fegyveres erőre, így a székely határőrség fegyverben tartására is rákényszerült. Az első részt a helyi, illetve a kolozsvári és a pesti országgyűléseken zajló politikai küzdelmek bemutatása, az Erdélyben fokozatosan robbanásig feszülő helyzet, a cs. kir. hivatalos seregek és a román lakosság fokozódó ellenséges viselkedése, majd az erre adott válaszként az agyagfalvi székely nemzetgyűlés eseményeinek ismertetése zárja. A második fejezet az önvédelmi harcot és Gábor Áron szerepét mutatja be 1848. október 18. – 1849. július 2. között. Itt a szerző

előbb ismerteti, hogy a cs. kir. haderő nyílt szembefordulása és a román felkelés kitörése hogyan vezetett az agyagfalvi székely katonai tábor vereségéhez, majd azt, hogy a többi szék eleste után Háromszék hogyan döntött az ellenállás folytatása mellett. Egyed Ákos részletesen vizsgálja, hogy ebben milyen szerepe volt Gábor Áronnak. Háromszék 1848. november–decemberi önvédelmi harcainak rövid bemutatása után a szerző végül áttekinti a szék és Gábor Áron szerepét a szabadságharc további szakaszában; míg végül a tanulmány a legendás székely ágyúöntő személyiségének jellemzésével zárul.

A harmadik tanulmányt, a *Tábori tüzérség Gábor Áron korában* címmel Csikány Tamás jegyzi. Csikány tisztázza Gábor Áron katonai szolgálatának és tüzér kiképzésének tényeit a meglévő levéltári adatok alapján, majd a cikk hőse által is használt korabeli cs. kir. tüzér Kézikönyv nyomán bemutatja a XIX. századi cs. kir. tüzérséget. A cs. kir. hadsereg löveganyagának, a lövegek lőtávolságának, hatékonyságának és löszereinek ismertetése után a tüzérség szervezésének és szabályzat szerinti használatának az elemzése következik. Itt külön kitér a szerző az erdélyi magyar hadsereg két legjobb tüzérparancsnokának, Gábor Áronnak és József Bemnek a szakmai fortélyaira. A cikket a tüzér Kézikönyv mértékeinek és egyéb tudnivalóinak, illetve a Háromszék önvédelmi harcaiban fellépő székely tüzérség csatadöntő pillanatainak az ismertetése zárja.

A negyedik tanulmány, *Ágyúgyártás Háromszéken 1848–1849-ben* Bán Attila tollából született. Ebből megtudhatjuk, hogy milyen körülmények között vállalta el 1848. november elején az ágyúgyártást Gábor Áron, s milyenek voltak a korszak technikai lehetőségei. Összefoglalást kapunk a cs. kir. hadsereg lövegeiről és alkalmazásukról, a lövegcsövek korabeli elkészítésének módjáról. Itt a szerző a XIX. század közepének legmodernebb, nagyüzemi, gőzgépeket is igénybe vevő löveggyártó eljárását mutatja be, kitékintéssel a korábbi módszerekre. Ez azért is fontos, mivel a továbbiakban bemutatott bodvaji vasmű korántsem volt ilyen jellegű munkákra berendezkedve, ezért ott csak a korban alkalmazott módszerekhez képest elavultnak számító megoldásokkal lehetett lövegeket készíteni. Bán Attila ezután ismerteti a magyarhermányi (bodvaji) „vaságyúkat”, majd a sepsiszentgyörgyi és kézdivásárhelyi „rézagyúkat” Gábor Áron és csapata általi elkészítését, amelyek, ha nem is a legjobb, legtartósabb és legpontosabb ágyúknak bizonyultak a szabadságharc során, de döntő szerepük volt abban, hogy a körülzárt Háromszék ki tudott tartani, illetve hozzájárultak ahhoz, hogy az erdélyi hadsereg 1849 tavaszán fel tudta szabadítani a megszállt országrészt.

Az ötödik, egyben legerjedelmesebb tanulmány, az *Erdély hadiipara 1848–49-ben*, Süli Attila nevéhez fűződik. A szerző előbb Erdély XIX. század közepi, elmaradott ipari hátterét elemzi, majd részletesen bemutatja az erre rátelepült 1848–49-es hadiipart; kiemelten a legnagyobb kapacitású háromszékit, vagyis a magyarhermányi (bodvaji), a kézdivásárhelyi és sepsiszentgyörgyi ágyúkészítést. Megállapítja, hogy bár az események fő „mozgatórugója” maga Gábor Áron volt, ám az öntésben jelentős szerepet vitt előbb a vitatott tevékenységű Bodor Ferenc, majd Turóczi Mózes, aki később Gábor „jobb kezévé” nőtte ki magát. Ezt követi a „kincses Kolozsvár” fegyverjavító és készítő üzemének, illetve a helyi gyutacs- és lőszergyártásnak a bemutatása. Ezután a Csíkszék korabeli szerepének elemzése következik a csíkmadarasi lőporgyár történetén keresztül. A táblázatokkal, adatsorokkal alaposan alátámasztott cikket a nagyszabású lőpor- és gyutacsgyártás, illetve a kisebb (udvarhelyszéki, marosvásárhelyi és marosportusi) üzemek tevékenységének a bemutatása zárja.

A következő tanulmány a *Gábor Áron utolsó csatája. 1849. július 2.* címet viseli. Bordi Zsigmond Lóránd előbb az 1849. júniusi orosz betörés előtti, majd az 1849. június 19–20-i tömösi ütközet és az 1849. július 2-i, Kőkös és Uzon mellett vívott összecsapás közötti helyzetet elemzi, megállapítva, hogy az elterjedt véleményekkel szemben, a jórészt kiképzetlen és gyenge felszereltségű székelyföldi csapatok a lehetőségekhez mérten mindent megtettek az ellenséges csapatok feltartóztatására, és az sem elsősorban Gál Sándor ezredesen, a székelyföldi hadosztály parancsnokán múlt, hogy a körzetben található magyar csapatokat csak június végén sikerült összpontosítani. Ezt követi magának az ütközetnek a részletes leírása, amelyben az egyébként túlerőben lévő székely csapatoknak sikerült Adleberg vezérőrnagy különítményének támadásait visszaverniük, majd az orosz csapatokat a Feketeügy túlszárnyára visszazorítani. A tanulmány Gábor Áron halála kérdésének tisztázásával zárul, a szerző szerint a legendás hős halálának helyszíne nem a kőkösi hídnál, hanem Uzon előtt található.

Hermann Róbert *Műfajok és tendenciák az 1848–1849-es erdélyi napló- és emlékirat-irodalomban* című írása számba veszi az Erdély 1848–1849-es történetére vonatkozó írásbeli forrásokat;

a naplótól, az emlékirat-típusú és az emigrációs emlékiratokon át egészen a cs. kir. Börtönökben, a rab honvédtisztek által létrehozott ún. „hadtörténeti műhelyek” munkáin át. Ezt követi a polgárháború emlékezete írásos forrásainak, majd a publikálás helyeinek számító gyűjteményes kiadványoknak és folyóiratoknak a felsorolása. A két fontos (Egervári Potemkin Ödön és Dudás Ödön által létrehozott) tiszti életrajzgyűjtemény után az önálló munkák ismertetése, majd a szerző által olyannyira kedvelt csapattörténeti visszaemlékezések felsorolása következik; utóbbi fegyvernemek szerinti csoportosításban. A tanulmány végén a polgári emlékirók, illetve a „másik oldal” fontosabb írásmunkái találhatók, valamint egy függelék az erdélyi szabadságharcos eseményekre vonatkozó kéziratok emlékiratokról, amely minden, a témával később foglalkozó kutató számára nagy segítséget nyújt majd.

A nyolcadik, *Gábor Áron elrejtett ágyúí* címet viselő tanulmány Négyesi Lajos tollából született. A honi hadirégészet kiemelkedő képviselője csapatával annak a legendának eredt a nyomába 2008–2010 között, miszerint a Hargitán, a Bucsin-tetőn 1849-ben ágyúkat rejtettek el a székely tüzérek. Az írásbeli források, a korabeli térképek és a terep tanulmányozása után többször történt kísérlet fém-detektoros keresőkkel a lövegek felderítésére, de végül csak az események helyszínét sikerült azonosítani, mivel a löveganyagot és az egyéb hadiszereket a cs. kir. szervek szemléltomást még a korban megtalálták, és elszállították.

Kőbe vésvé, bronzba öntve címmel Váry O. Péter a Gábor Áron halála után kialakult kultusszal és ennek tárgyi leképeződésével (emlékmű, emléktábla, szobor) foglalkozik a kötet záró tanulmányában. Sorra veszi a Gábor Áron élete és halála szempontjából fontos helyszínek megemlékezési gyakorlatát a kiegyezéstől lényegében napjainkig, és bemutatja Eresztevény, Bereck, Kézdivásárhely, Sepsiszentgyörgy, Csernáton, Kőkös és Bodvaj példáin keresztül, hogy milyen anyagi és (főként 1920 után) hivatali akadályokat kellett legyőzniük az egyes helységek közösségeinek, amíg méltó módon tudtak emléket állítani a Székelyföld példaképének. Jól jellemzi a korabeli viszonyokat a nagyváradi m. kir. Gábor Áron Honvéd Tüzérségi Hadapródiskola előtt egykor álló egészalakos szobor Kézdivásárhelyre „menekítésének” története 1970–1971-ből, vagy a „fővesztésre” ítélt csernátoni Gábor Áron szobor szomorú sorsa is.

A roppant színvonalas, képekkel, grafikákkal, térképekkel ellátott kötetet két forrásgyűjtemény koronázza meg Süli Attila összeállításában, amelyek a Háromszék hadiiparára, illetve Gábor Áron életére, működésére és kultuszára vonatkozó legfontosabb iratokat és írásokat tartalmazták.

A kiadványban, mint minden munkában, előfordulnak nyomdahibák, elírások és tévesztések is. Az 1848. április 25–26-i háromszéki határőr megmozdulást kiváltó „fegyverkiállítás” nem a székely lefegyverzését célozta, csak a székely határőrségnél modern gyutacsos puskákkal korábban felváltott, feleslegessé váló kovás löfegyvereket kívánta a cs. kir. erdélyi főhadparancsnokság raktárakba szállítani (36–37. o.) (A cs. kir. szervek ekkor még együttműködtek a magyar hatóságokkal; amit az is bizonyít, hogy a végül mégis elszállított mennyiséggel közel megegyező számú löfegyvert adtak át ugyanebben az időszakban a szerveződő magyar nemzetőrsek számára.) Erdély és Magyarország unióját V. Ferdinánd nem 1848. május 10-én, hanem június 10-én szentesítette (40. o.). Magyarország megsegítésére 1848 nyarán a Székelyföldről a 14. (1. székely) és a 15. (2. székely) határőr-gyalogezredek I. tábori zászlóaljai, illetve a 11. (Székely) határőr-huszárezred alezredesi osztálya vonult ki (41. o.). Néhány helyen zavaró, hogy egy-egy alakulat írásmódja nem egységes, hanem többféle formában is előfordul. Például a 12. (marosvásárhelyi) honvédszászlóalj előfordul 12-dik honvéd zászlóaljként (59. o.), de XII. székely gyalogzászlóaljként (63. o.) is. A 97. oldalon a felső kép aláírása szerint az 1849. február 4-i vízaknai ütközetet ábrázolja, amelyen egy magyar honvédek elől menekülő löveg látható egy cs. kir. tüzér és egy szekerész társaságában. Nos, az összecsapásra egyáltalán nem ez, hanem a fordítottja (magyar tüzérek menekülése a cs. kir. gyalogosok elől) volt jellemző... Ami pedig az ugyanezen az oldalon látható alsó kép aláírását illeti, a marosborgói (marosényi) cs. k. rajtaütésre 1849. február 6-án, nem pedig 5-én került sor. A lovaslöveget nem 4, hanem 6 ló vontatta (103. o.). A 147. oldalon található fejezetcím végéről lemaradt az „után” szó. A 202. oldalon a 48. lábjegyzet megegyezik a 49-kel, így a lábjegyzetek elcsúsztak, egészen az 56-ig. 1849. március 13-án Fogarasnál nem volt ütközet (271. o.); a helyhez legközelebbi összecsapásra 1849. március 15-én került sor Fenyőfalva és Felek között. A legendák ellenére az orosz forrásokban nincs nyoma annak, hogy 1849. július 2-án az orosz tüzérség „vadászott” volna Gábor Áronra; a korabeli lövegekkel egy személyre célzott lövés amúgy sem lehetett

leadni, és az sem valószínű, hogy a lövegszámban három és félszeres túlerőben lévő székely tüzér-séggel szemben a rendelkezésre álló, összesen 8 orosz lövegből 3-4 csak egy emberre „pocsékol-ta” volna a tűzerejét (217., 284–285. o.). Valószínű, hogy Gábor Áront a tűzerei irányítása közben ugyanúgy „véletlenül” érte a halálos találat, mint 1849. július 31-én Segesvárnál az orosz Grigorij Jakovlevics Szkarjatyin vezérőrnagyot. Végezetül a 391. oldalon lévő 72. lábjegyzetben több, érte-lemezavaró szóismétlés is van.

A fentiek ellenére a recenzens csak ajánlani tudja ezt a nagyon színvonalas, Gábor Áronnak és a Székelyföld 1848–1849-es küzdelmének méltó emléket állító kiadványt minden érdeklődőnek, szakmabelinek és egyszerű olvasónak egyaránt.

Kemény Krisztián

CSIKÁNY TAMÁS

KISHÁBORÚ HÁROMSZÉKEN 1848. DECEMBER

(Tortoma Könyvkiadó, Barót, 2015. 120 o. ISBN 9789738995185)

Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc történetének könyvtárnyi irodalmában az úgy-nevezett „mellékhadszínterek” harcaival csekély számú munka foglalkozik, pedig ezek jelentősége szintén nem lebecsülhető: az ott történtek ugyanis nemcsak az adott országrész, hanem gyakran az egész szabadságharc sorsára is hatással voltak. Ezért különösen örömteli, hogy Csikány Tamás hadtörténész ezúttal nem az általa leginkább kedvelt fegyvernemet, a tüzértséget, vagy egy erőd ostromát, vagy a főhadszíntér hadművészetét választotta vizsgálódása tárgyául, hanem egy, eddig félig-meddig a legendák „kődébe” burkolózó eseményt, a székely Háromszék önvédelmi harcát 1848 decemberében.

Ahogy maga a szerző a kötet előszavában írja, 1848–1849 „lélekcsereelő idői” Magyarországon olyan erőfeszítésre készítették a lakosság egészét, illetve külön egyes közösségeket is, ami korábban elképzelhetetlennek tűnt. Az 1848. március 15-i pesti forradalommal kezdődően meginduló polgári átalakulás olyan erőket szabadított fel a magyar társadalomban, amelyek aztán lehetővé tették, hogy az ország sikeres védelmi harcokat folytathasson a kor egyik nagyhatalma és az őket segítő nemzetiségi felkelők ellen. Ezek közül is kiemelkedik a székelyföldi Háromszék védelme 1848 végén, amelynek az alapját a helyi közösség párját ritkító összefogása adta. Az eseményeket az elmúlt, több mint 160 évben több kiadvány is megírta, ám tisztán katonai szempontból, a két szembenálló fél forrásainak összevetésével és elemzésével még nem vizsgálták a történeteket.

Csikány hadművészeti szempontból az ún. „kisháború” kategóriájába sorolja a történeteket, amelynek a fogalmát külön fejezetben mutatja be. A francia forradalmi és napóleoni háborúk (1792–1815) után katonai gondolkodók egész sora próbálta meg a hadművészet egyes, sokat változott fogalmainak a tisztázását, újraértelmezését. Ilyen volt a „kisháború” is, amelyet a XVIII. században még elsősorban a reguláris könnyűfegyverzetű csapatok (főként huszárok) által vívott portyázó hadviselésre értettek, a XIX. században viszont már jobbra a kevés reguláris erővel támogatott népfelkelő csapatok hadviselését értették alatta. Carl von Clausewitz és más katonai teoretikusok szerint e módszer célja nem az ellenség főreijére mért koncentrált csapás, hanem az ellenfél erőinek lekötése annak szárnyain, oldalában, hátában, illetve a mellékhadszíntereken. Mindez akkor lehetett hatékony, ha a harc saját területen folyt, a lakosság támogatta, megfelelő volt a terep, és az ellenség állandó nyugtalanításához szükséges támadásokhoz, rajtaütésekhez, portyázásokhoz elég önálló, mozgékony és harcedzett emberanyag állt rendelkezésre. A kb. 3153,6 négyzetkilométernyi, megközelítőleg 100 000 lakosú Háromszéken mindez adott volt. A magas hegyek és a sűrű vízhálózat által határolt szék ellenálló képességét növelte, hogy 1764-től határőrterületnek számított; így itt volt a cs. kir. 15. (2. székely) határőr-gyalogezred, illetve a cs. kir. 11. (Székely) határőr-huszárezred 2 osztályának kiegészítési körzete, ezért rendelkezésre állt a megfelelő mennyiségű fegyver és a képzett katonaaállomány is.